

LAKATOS ARTUR

AZ ÍRÓ ÉS A PÁRT: GAÁL GÁBOR ÉS FELESÉGE BIZALMAS JELLEMZÉSEI KORTÁRSAIKRÓL (II.)

Kurkó Gyárfás

Az elnyomatás éveiben nem ismertem, de tudtam Madosz-beli szerepéről. Először 1945 végén találkoztam vele, amikor meghívtak a Magyar Népi Szövetség végrehajtó-bizottságába, ahol azonban semmilyen határozott munkaköröm nem volt, s ezért meglehetősen rendszertelenül látogattam az üléseket. Szóban is, jegyzőkönyvben is megírták ezért, bár egyetemi és írói elfoglaltságom indokolta viselkedésemet. A politikától való húzódozásom megszüntetésére Kurkó Gyárfás többször igyekezett rávenni. De ennek munkakörülményeim miatt sem tudtam eleget tenni. Mivel a Népi Szövetség ügyében csak teljesen rapszodikus és véletlenszerű volt a betekintésem, Kurkó Gyárfásról sem alakult ki bennem akkor még határozott kép. Azt láttam, hogy sokat dolgozó, mindent maga intézni akaró ember s első konfliktusai tudomásom szerint Népi Szövetség-beli munkatársaival innen is származtak. Szerénynek és mérsékeltnek mutatkozott, de belül uralkodói hajlamai voltak és lebecsülte a környezetét. Sokat dolgozott, mint említettem s ezzel kedveltséget, sőt távolabb népszerűséget tudott szerezni magának, ami csak önértetét fokozta, sőt becsvágyát szította. Az volt a benyomásom, hogy a magyar nép képviselőjének érezi magát. Ezt a képet kaptam róla azon az emlékezetes ülésen is Bukarestben, amikor Vasile Luca elvtárs jelenlétében a végrehajtó bizottság tagjai állást foglaltak Kurkó Gyárfás elvi, személyi magatartásaival szemben. A gyűlésen is és utána is elítéltem Kurkó önkritikai hiányosságait és próbáltam meggyőzni, hogy hibáitól egyebek közt csak úgy szabadulhat meg, ha állandó érintkezést tart Vasile Luca elvtársal, mert így sem elvi, sem a pártszerű viselkedés tekintetében nem követhet el majd hibákat. Lényegében azonban megmaradt ezután is a régi, magabiztos, önmagával elégedettnek. Ilyennek mutatkozott számomra a temesvári kongresszus után is, amikor Kacsó Sándor lett az elnök. Önelégedettsége azonban most már meglepett, de amikor később írói ambícióival jelentkezett, magyarázatot találtam erre abban, hogy más érvényesülési területre bukkant becsvágya s ezt mint szerkesztő és irodalmár még örömmel is vettem, mert egészséges származása, jóízű nyelvezete új szint és hangot ígért irodalmunkban. Amikor megjelent regénye s egy-két Utunk-béli sikerült írása után egy színdarab és egy újabb regény kéziratát adta át véleményezés céljából s a színdarabot teljesen használhatatlannak, a regényt pedig gyökeresen átdolgozandónak minősítettem – az ezzel a kritikával szembeni nyilvánvaló méltatlankodása arra vezetett, hogy felismerjem benne a gyenge, önkritika nélküli embert. Így értettem meg, abból a távlatból visszamenőleg, hogy miért látott maga körül több olyan embert, aki személyi becsvágyból és így szerinte érdemtelenül tör a helyére. Mert a helyét, úgy látszik, úgy, mint politikus, valamint író vezérinek tartotta, anélkül hogy a becsvágyain kívül megfelelt volna az igazi követelményeknek. Erre vallott az a bár leplezett, de még észrevehető mutatkozása, hogy sérelemként hordozta magával Temesvár után megcsökkent szerepét. *Nehéz kenyér* című regényétől igen sokat várt, nagy sikert és meglepetést. Ebből is látszott, hogy magasabb rendű valakinek érzi magát, aki így vagy úgy, de az élre tartozik. Ebből a szemszögből érthető, hogy a már említett kritikámat, kéziratait illetőleg úgy fogadta, ahogy előbb jeleztem s ezután érintkezésünk még inkább a véletlenre korlátozódott, jöllehet azelőtt többször megjelent egyetemi dialektikaóráimon s még lakásomon is felkeresett a szerkesztőségen kívüli kézírataival.

Az írás első részét előző lapszámunkban közöltük.

Nagy István (kiegészítés)

A nézeteltérések és viták közöttünk a horthysta években egyrészt az akkori események, másrészt Nagy István akkori írásai megbeszélése során merültek fel.

Nagy István igen pesszimizistikusan ítélte meg a Szovjetunió elleni háború első éveit és a Sztálingrád utáni fordulat se töltötte el bizakodással. Ugyanakkor tapasztaltam rajta, hogy kielégíti a meglévő állapot. Ír, könyvei jelennek meg, van kiadója, vannak irodalmi tervei. Hogy azután milyen volt 1943 késő ősztől 1944 októberéig, amikor bekövetkezett Kolozsvár felszabadulása, erről nem tudok nyilatkozni. Katona voltam s nem találkoztam vele, csak 1945 októberében, amikor hadifogságból visszatértem.

Eltérés volt közöttünk az ún. zsidókérdés miatt is. Számára ti. volt zsidókérdés. Világosan emlékszem, hogy az egyik szárszói értekezlet után, amikor hazajött Kolozsvárra, elmondta, hogy egy előadással kapcsolatban felvilágosítást kért az előadótól arról, hogy a zsidóságnak milyen szerepe volt a kapitalizmus magyarországi kialakulásában. Ezért a kérdésért súlyosan elítéltem azzal, hogy egy magát baloldalinak tartó író ilyen kérdést nem tehet fel. Ez a beszélgetés a lakásomon történt a mártírhalált halt Kovács Katona Jenő jelenlétében (jelen volt ugyanakkor Jordáky Lajos is). Ekkor történt, hogy Nagy István szó nélkül, felháborodottan távozott lakásomról, igaz ugyan, hogy a vita olyan élesen folyt, hogy hirtelen távozása valójában nem volt meglepő.

Viták folytak közöttünk azért is, mert más elvtársakkal együtt elégedetlenek voltunk Nagy István publicisztikai és irodalmi tevékenységének a foghíjasságával. Ilyen alkalmakkor Nagy István állandóan azzal védekezett, hogy a cenzúra miatt lehetetlen másként írnia s egyáltalán nem akarta belátni, hogy írásai azért hibásak, mert még annyira sem beszél a lényegről, amennyire a cenzúra ellenére lehetséges. Egybemossa törekvéseit a népi írók törekvéseivel, írásaiban nem érvényesít osztályszempontokat...

Ellentét volt közöttünk azért is, mert Nagy Istvánnak mindig voltak ún. értelmiségiek ellenszenvői olyan értelemben, hogy amit nem tudott vagy nem akart megérteni, azt tőle és az élettől távol esőnek, „könyvszagúnak” minősítette. (Még a múlt nyáron is egy írószövetségi ülésen, ahol az *Egy év a harmincból* című regényét bíráltam, a bírálóknak az élet azzal próbálta elvenni, hogy őt mint írókat egyáltalán nem érdeklik az értelmiségiek véleménye...)

A horthysta években Nagy István szépirodalmi és publicisztikai tevékenysége a Nyugat, a Magyar Csillag, Kelet Népe, a Sorsunk és a Termés című folyóiratokban, a napilapok közül pedig a Népszavában és a budapesti Szabad Szóban fejtett ki. (Az említett folyóiratok és lapok megtalálhatók a kolozsvári Egyetemi Könyvtárban a budapesti Szabad Szó kivételével, ami jöllehet szerepel a katalógusban, hosszas keresés után sem került elő.) Horthysta évekbeli irodalmi tevékenységéhez számíthatók Nagy István szárszói szereplései is.

Két szárszói konferencia volt. Az egyik 1942, a másik pedig 1943 júliusában. Ez utóbbiról készült kiadvány is s abban megtalálhatók Nagy István felszólalásai. (Ez a kiadvány is megvan a Kolozsvári Egyetemi Könyvtárban.) Hogy az 1942. évi szárszói konferenciáról jelent-e meg kiadvány vagy sem, ezt nem tudom, viszont tudom azt, hogy ekkor tartott előadása 1947-ben Nagy István *Erdélyi úton* című könyvében megjelent Budapesten. (Nálunk ez a könyv nem került forgalomba, vagy legalábbis én nem láttam.) Szerepel azután Nagy István még a *Negyvennyolcas Erdély* című kötetben *A munkásság Petőfije* című cikkel. (A kötet 1943-ban jelent meg Kolozsvárt, s az említett könyvtárban rendelkezésre áll.)

A Babits Mihály szerkesztésében készült Nyugatban, mely a szerkesztővel együtt az öncélú, dekadens irodalmat képviselte a horthysta években, csak egy novellája jelent meg Nagy Istvánnak *A csodagyermek* címen (1941 – 484. oldal).

A Magyar Csillag Illyés Gyula folyóirata volt, s ugyanúgy dolgoztak bele a Nyugat munkatársai a Nyugat Babits Mihály halálával bekövetkezett megszűnése után (1942), mint az ún. népi mozgalom írói. Ez utóbbiak közül főleg a népi mozgalom balszárnya.

A Magyar Csillagba Nagy István csak egyetlen publicisztikai jellegű cikket irt *Valat az ifjúság* címen (1942. II. kötet 141. old.). Ebben a cikkében is Nagy István az osztályszemlélet helyett „közösségben” gondolkodik s a dolgozó nép íróinak nevez, a származásuk miatt, olyan írókat, mint Erdélyi József, Sinka István, Tamási Áron, akikről pedig már akkor kiderült, hogy megtagadták a néphez való hűségüket. Amilyen szembetűnő ma, ugyanolyan szembetűnő volt akkor is a cikk horthysta-magyar fra-

zeológiája. (Például: „A trianoni békével összetákolt államok” vagy „Az elszakított országrészek magyarsága”). Kétségtelenül előfordul a cikkben a kijelentés: „A milliók agyában felgyűlt a változtatás szükségének a tudata”, de semmivel sem érezheti, hogy milyen értelmű, milyen mérvű és miféle célú változtatást ért. Az is igaz, hogy cikkében szembeszáll az akkori „vérakat”- és „családfa”-kutató áramlattal, a cikk megjelenése idején azonban a budapesti napilapokban sokkal nyíltabb és sokkal élesebb harc folyt ez ellen, mint Nagy Istvánnál.

A Magyar Csillagban a következő szépirodalmi írásai jelentek meg:

Miki és a bűntársak (1942. II. 4.)

A csomag (1943. II. 4.)

Vallásvizsga (1943. II. 194.)

Csak egy vénasszony miatt (1943. I. 673.)

Null null a Mihályék javára (1943. I. 673.)

Az előbbi írások ugyanúgy, mint a Kelet népébe és a Népszavába irt elbeszélései és karcolatai megfelelnek annak a programnak, amit Nagy István a Március című gyűjteményes kötetben adott meg. Témái azoknak az írásoknak, ha munkások a szereplői, kizárólag azok magánéletéből valók. Tagadhatatlanul nyomott, keserves világ az, amit ábrázol. De hogy ezért ki és mi a felelős, ezt semmiben sem érezheti. A horthysta világ egyetlen megvetendő figuráját sem ábrázolja. Ehelyett viszont sűrűn szerepelnek Nagy Istvánnak ezekben az írásaiban esett munkásfigurák, azon kívül, hogy egyetlenegy öntudatos, harcos munkást sem mutat be.

Nagy István Móríc Zsigmond Kelet népe című folyóiratába mindaddig dolgozott, amíg a lap Móríc Zsigmond halálával meg nem szűnt.

A Kelet népébe három elbeszélést és három publicisztikai dolgozatot irt. Publicisztikai dolgozatai:

Ami kimaradt az erdélyi leltárból (1941. II. 1.)

A könyv öl, butít és nyomorba dönt (1941. V. 1.)

A bérmunkásság iskolán kívüli nevelése (1941. VI. 1.)

A Kelet népében megjelent három elbeszélés:

Ha mégis leány születik (1941. III. 15.)

Vendéglősdí (1941. XI. 15.)

Háromszor nyolc (1942. II. 15.)

Az *Ami kimaradt az erdélyi leltárból* című cikk óvatosan fogalmazva kifogásolja, hogy a Korunkat a bécsi döntés következtében előállott új helyzet „erdélyi javaink leltározása közben” fölöslegesnek találta (vagyis beszüntette). A cikknek ez azonban az elenyésző része, mert lényegesen azokon a tüneteken elmélkedik, hogy a Hitel című folyóirat szerkesztői önként elálltak folyóiratuk további megjelentetésétől, a Magyar Népközösség viszont beszüntette a működését. Mindezek során meglepő megállapításokat tesz. Elismeréssel nyilatkozik például a Hitelről, holott annak utolsó évfolyamai a legteljesebb nyíltsággal szolgálták a fasizmust. Ennek ellenére Nagy István mégis oda-következtet, hogy „a fiatalságnak... tovább kellene folytatnia a Hiteléktől félbehagyott munkát”. Az a megállapítása is meglepő, hogy a dolgozó tömegek „a középosztály kulturális természetű értelmiségi előnyeivel társulva jóval hamarabb célhoz érhetnének”. Általában a cikk azoknak az erőeknek az aktivizálásáért száll síkra, amelyek ellen vívni kellett volna a harcot.

A *Könyv öl, butít és nyomorba dönt* című cikk megállapítja, hogy rengeteg szemét értékű könyv jelenik meg s ez ellen védekezni kell. Javasolja egy olyan könyvkiadói vállalkozás létesítését, „mely a szokásos üzleti utak megkerülésével terjesztené és ismertetné a jó könyveket, összeállíthatnánk egy olyan könyvtári tervet a jó könyvek sorozatából, melyek a könnyebb fajsúlyú írásokon keresztül fokozatosan felvezetnék a kezdő olvasót a legkomolyabb munkák megértéséhez, élvezéséhez s azok hasznosításához”. Eközben egyáltalán nem rokonszenvvel nyilatkozik a munkásolvasóról. „A munkás elolvassa Gorkij Anya című könyvét és mégsem szalad a szakszervezetbe. Sógornóm, ki cipőgyári munkásnő, olvasta a román parasztok elesetszégéről írt regényemet, de azért éppoly büdös oláhozik tovább, mint azelőtt.”

A *Bérmunkásság iskolán kívüli nevelése* című cikkében egyebek között ezt írja: „Az intézményes kezdeményezésnek, ha nem akarja haszontalan kísérletekre pazarolni az állam pénzét és fáradságát, a szabad munkásszervezetek gyakorlati irányelvekbe

foglalt bér munkás nevelési elvet kell figyelembe venni.” Nagy István tehát a horthysta államtól kívánt munkásnevelést. A cikk során ilyen hazug megállapítása is van. Azt írja, hogy a bér munkáság „könyvtárai, kulturális szervezetei, szakszervezetei s politikai szervezetei szintén a legteljesebb önkormányzati gyakorlat alapján működnek”.

A legtöbbet a Népszavába írt. A Népszavában megjelent elbeszélései és karcolatai a következők:

Mikor az inas mosakodik (1941. V. 11.)

Az elveszett igazság (1941. VI. 15.)

A csodabicikli (1941. XI. 16.)

A szíhologus (1941. XII. 25.)

Az első díj (1942. IV. 24.)

Az öreg Máthé és a stopp (1942. VII. 23.)

Az asztalos meséje (1942. IX. 6.)

Apa és fia 1943-ban (1943. V. 3.)

Amiről írni kellene (1943. V. 23.)

Ötven csokor virág (1943. VI. 25.)

Komorkákék (1943. VII. 6.)

Forgalmi akadály (1943. VIII. 8.)

A második féldió (1943. IX. 12.)

Regény helyett (4 folytatásban 1944. I. 4-től)

A Népszavában a következő publicisztikai dolgozatokat írta:

Tavaszi csodák Erdélyben (1941. V. 1.)

Falukutatók Kolozsvárt (1941. V. 28.)

Elmélet után cselekedet (1941. XII. 7.)

Az elvtelen ifjúságról (1942. III. 1.)

A kisebbségi színház tanulságairól (1942. IV. 7.)

Nem mindent, ami hagyomány (1942. VII. 26.)

Az előbbi cikkekre Kovács Katona Jenő válaszolt *Gomb és kabát* címen (1942. VIII. 2-án). Erre írta Nagy István *Mit ér a kabát viselő nélkül* című cikkét (1942. VIII. 9-én). Az utóbbi három cikke tért vissza *Hagyomány, népi irodalom és kritika* címen Jordáky Lajos (1942. IX. 6.).

A népkönyvtárak kérdéséről (1942. X. 31.)

Hozzászólás egy anketéhez (1942. XII. 25.)

Németh László szocializmusa (1943. I. 17.)

A diák egységmozgalom címére (1943. IX. 26.)

Mi is emlékezünk a Hitvallásra (1943. X. 17.)

Cselekvő művelődés (1943. X. 31.)

Egy új könyv, amelyet várva vártunk (1943. XII. 12.)

A *Tavaszi csodák Erdélyben* című cikkben az Erdély-szerzte gomba módra szaporodó jobboldali munkásszervezetek „szocializmusáról” ír ironikusan.

A *Falukutatók Kolozsvárt* soraiban Kovács Imre és Erdei Ferenc népi falukutatók kolozsvári előadásait ismerteti lényegesebb állásfoglalás nélkül.

Az *Elmélet után cselekedet* című cikk egyik-másik népi író bírálata, de közben ilyesmit is ír például a fajvédő, fasiszta Féjéről: „Féja Géza a maga nemében csodálatos író. Amíg a múltat szemléli, megértem: minden tiszta, világos.”

Az *Elvtelen ifjúságról* című cikkben akkor, amikor a magyar ifjúság áramlása már megindult a különböző szélsőjobboldali szervezetek felé, megállapítja, hogy az ifjúság, „ha botorkálva is, de jó nyomon keresi jövőjéhez a szükséges életelveket”. Ezek a nyomok szerinte a Márciusi Front, a pozsonyi ifjúsági parlament és a Vásárhelyi Találkozó. Ezekről azonban akkor már nyilvánvaló volt, hogy csödbe kerültek.

A *kisebbségi színház tanulságairól* című cikk elismeri, hogy a kisebbségi években a színház készségesen nyitotta meg kapuit „a szabadság-hagyományok előtt, pedig mennyivel több áldozatot jelentett ez akkor, mint ma”.

A *Nem mindent, ami hagyomány* védelmébe veszi a népi írókat, anélkül hogy élesen disztíngválna azok jobbszárnya és balszárnya között. Így általánosságban megállapítja róluk, hogy könyveikkel, írásaikkal „fegyvert adnak a nép kezébe”. Akkor teszi ezt a megállapítást, amikor a népi írók többsége egyúttal az antiszemitizmus ideológiáját is gyártja és termeli. A hagyományt illetőleg viszont csak a „népi kultúra” hagyományá-

íróról beszél, s nem beszél egyáltalán a magyar művelődés egyéb hagyományairól. A közelebbről meg nem határozott „népi kultúráról” azt mondja, hogy az „ezer esztendőnél is idősebb hagyomány”.

Kovács Katona Jenő az előbbiekkal kapcsolatban joggal írta egyebek közt a következőket Nagy Istvánról: „Az ember természetesen nem tudhat mindent. Azokat azonban, akik nem semleges érdeklődéssel, de meleg rokonszenvvel kísérték Nagy István szépírói pályafutását, újabb megnyilatkozásában az ismeretek fogyatékoságán túl inkább az üti meg, hogy probléma-felfogásában azok felé a népi írók felé látják tájékozódni, akik tevékenységi dühükben szüntelenül olyasmire szólunk hozzá, amihez nem értenek, s jóhiszemű, de szertelen tudatossággal folyton felfedeznek valamit, amit előttük már ezerszer fölfedeztek.” Figyelmezteti azután Nagy Istvánt arra, hogy a népi írók „sokkal több folklórt és babonát hoznak be irodalmunkba, mint amennyi kultúrát”. Megállapítja Kovács Katona Jenő azt is, hogy Nagy István a cikkeiben figyelmét nem a „vigasztalan lényeg” felé fordítja.

Kovács Katona Jenő cikkére Nagy Istvánnak az a válasza, hogy megszokta már, hogy akik semmit sem csinálnak a várakozáson kívül, azok természetesen mindig akadékoskodnak.

Jordáky Lajos említett cikke rámutat Nagy István hibás magatartására. A cikkből a következőt emelem ki: „Persze ha csak ezeréves népi kultúráról beszélünk és nem mutatunk rá, hogy miben is áll az; ha konferenciákon – nyugodt és zavartalan légkörben – határozatokat szövegezzük meg önmagunk kielégítésére és megnyugtatására; ha társadalomtudományi ítéleteket a regényíró kevésbé felelősségteljes álláspontjából hozunk a társadalom alapos megfigyelése és vizsgálata nélkül; ha a felemelni a népet célkitűzés helyett a vissza a néphez jelszót dobjuk be a köztudatba, akkor szükségszerűen Nagy István zavaros álláspontjánál kötünk ki.”

A népkönyvtárak kérdéséről a népkönyvtárak széles szervezését javasolja.

Hozzászólása a Holnap Magyarországa felé című anketen leszögezi, hogy: „Időszerű volna előkészíteni az egymás felé közeledő munkásság és parasztság, valamint az értelmiség országos értekezletét.”

A Német László szocializmusa című cikk rámutat Németh László zavarosságaira és tudatlanságaira a szocializmus megítélését illetően és visszautasítja Németh László ún. minőség-szocializmusát.

A diák egységmozgalom című cikk polémia egy nyílt folyóirat cikkírójával. Érvelésében ilyen passzus is akad: „A néppel való együvé tartozást vállalók lépten-nyomon hangoztatják: olyan szocializmus kell, ami a magyar viszonyokon épül fel, idegen példák erőltetése nélkül. Helyes. Hiszen örültséggel volna a Hortobágyon gyáripark létesíteni, az iparosításra váró erdélyi hegyekben pedig kertgazdasággal kísérletezni.”

A Mi is emlékezünk a Hitvallásra című cikk abból az alkalomból íródott, hogy Tamási Áron a kolozsvári Ellenzékbe cikket írt arról, hogy a vásárhelyi Hitvallást illetően „néha azon gondolkozunk már, hogy mintának tekintsük”. Nagy István figyelmezteti Tamásit, hogy a Hitvallás megszövegezése óta mi mindenben tértek el attól.

A Cselekvő művelődés megállapítja, hogy „a mai vágyaink teljesedése felé teszünk egy lépést, ha az önművelődést az öntudatos cselekvés szükségének rendeljük alá”.

Az Egy új könyvről, amelyet várva vártunk a Népiség, demokrácia, szocializmus című könyv ismertetése volt, melyet tulajdonképpen Révai József írt, de másnak a nevében jelent meg.

A kolozsvári Termés című negyedévi folyóiratban egy válasza van Nagy Istvánnak, amit a lap körkérdésére adott (1943. nyári kötet, 112. oldal) és egy rövid szociográfiai rajza *Vándormunkások* címen (1944. nyári kötet, 118. oldal).

Nagy István publicisztikai tevékenységében messzemenően eltért jobbra attól az úttól, amit akkor követni kellett.

Ceruzával írva: A Párt megbízásából készült jelentés, 1952. március.

Balogh Rebeka

Azóta ismerem, amióta mint Balogh Edgár felesége Kolozsvárra került 1938-ban vagy 39-ben. Mivel sohasem dolgoztam együtt vele, ténylegesen csak az igen gyér, néha egész hosszú időre kimaradó magánérintkezés révén ismerem. E miatt a gyér érint-

kezés miatt természetszerűen nem állhatott módomban alaposabban megismerni. Annyit mindenesetre megállapíthatok, hogy Kolozsvárra kerülése óta Balogh Rebeka igen sokat fejlődött. Nemcsak a férjétől tanult, hanem tanult azonkívül is szívósan és kitarító szorgalommal. Tanult a felszabadulás előtt, a felszabadulás után pedig még inkább a tudomásom szerint elég komoly, illetve fontos pártmunka végzésére tette alkalmassá magát. Benyomásom szerint szívós tanulni-akarás jellemzi a legjobban, mert a felszabadulás előtt is élt olyan anyagi körülmények között, amikor minden energiáját tulajdonképpen a pusztá életfenntartásért folyó küzdelem kötötte le s ennek ellenére mégis kitarítóan tanult. Határozott politikai érettségre következtetek abból is, ahogyan férje hosszabb időn keresztül való távolléte alatt viselkedett. Egyáltalán nem veszítette el a fejét, bement a termelésbe, mesterséget tanult, nem rendült meg semmiben sem a Pártba vetett bizalmában, most is dolgozott, most is tanult. Tudomásom szerint meg is felelt a munkahelyén, röviden: a változott életkörülményei között is megállta helyét.

Helyes lenne itt most negatívumaira is kitérni. Én azonban a gyér érintkezés miatt nem tudok olyan negatívumairól, amelyekről itt felelősen nyilatkozhatnék.

Kolozsvár, 1952. június 17.

Alulírott Gaál Gábor, aki 1927-től 1940-ig a Korunk című havi folyóiratot szerkesztettem Kolozsvárt, igazolom, hogy említett lapnak Kahána Mózes Köves Miklós néven és K. M. jellel 1936-tól 1940-ig – amikor a lapot 1940 szeptemberében a Horthy-fasizmus betiltotta – állandó munkatársa volt. Mint ilyen a Korunkba irodalmi jegyzeteket, kultúrkrónikákat, novellákat és elbeszéléseket írt. 1938 és 1939 folyamán viszont másokkal együtt összefoglaló jellegű világpolitikai szemlélt írt a világpolitika időszerű eseményeiről.

Kahána Mózes kultúrkrónikái és jegyzetei korabeli társadalmi tüneteket pellengéreztek ki a marxista-leninista munkásértelmség szempontjából. Szépirodalmi írásai (novellái és elbeszélései) a tőkés-földesúri viszonyokat leplezték le és erőteljes realizmussal ábrázolták a korabeli székely falut.

A Kahána Mózes által írt világpolitikai szemlékben Kahána Mózes a Szovjetunió békepolitikájának szempontjaival tisztázta és értelmezte az olvasó előtt a korabeli világpolitikai eseményeket.

Kolozsvár 1953. július 27.

Egyetemi tanár, akadémiai tag

Balázs Péter

Nem tudom pontosan megmondani, hogy mióta ismerem. Mindenesetre még a Korunk fennállásának az éveiből. 1937 vagy 1938 óta, amikor mint Szolnay Sándor festő felfedezettjeként ismert lett Kolozsvárt. Ő keresett fel többször a Korunk szerkesztőségében, ahol elbeszélgettem vele, könyveket kért és kapott. Igen jó benyomást tett rám akkoriban jó eszével, szilárdsággal és őszinteségével. Mozgalmi kapcsolatomban nem volt vele, viszont beszédéből, érdeklődéséből láttam, hogy hozzánk tartozik. Erre különben társadalmi származása is meghatározta. Tudomásom volt arról, hogy Kolozsvár legjobb akkori baloldali embereivel érintkezik s arról is tudtam, hogy ún. szimpatizánsok segítségével vannak festői előhaladásának megkönnyítésére.

Rendszeres érintkezés sohasem volt közöttünk, találkozásaink tehát tisztára esetlegességeken múltak. Haladó, demokratikus érzületét tudomásom szerint a Horthy-fasizmus évei alatt is megőrizte. Erre vonatkozólag azt tudom felhozni, hogy egyszer mint katona (úgy tudom, a kémelhárítónál teljesített szolgálatot) felkeresett és arról értesített, hogy a kémelhárítónál megsemmisített egy oda ellenem irányuló politikai följelentést egyéb rám vonatkozó iratokkal együtt. Ugyanakkor tudomásom szerint, bár a névre, illetve nevekre nem emlékszem, mások hasonló aktáit is eltüntette.

Felszabadulásunk óta is esetlegesek voltak a találkozásaink, de most is, mint a múltban mindig őszinte, becsületes, a munkásosztályhoz hű érzésű s mindezen vonásai révén rokonszenves embernek ismertem. Hibáiról, illetve fogyatékoságairól nem tudok számot adni, miután ennyire nem ismerem. Azt azonban tapasztaltam, hogy tanulásra, sőt elmélyedésre hajlamos. Polgári, kispolgári beütéseket sem észleltem rajta.

Balogh Edgár

Azóta ismerem, amióta Csehszlovákiából Kolozsvárra érkezett. Ez úgy emlékszem, 1936 folyamán történt. Kolozsvárra érkezése után felkeresett mint szerkesztőt a Korunk szerkesztőségében és a lap munkatársai közé lépett. A lapba azonban valójában viszonylag keveset írt. Nehezen is írt azon kívül, hogy mindig, amióta ismerem, állandóan valamit szervezett. A szervezeti életben folyó tevékenység volt megfigyelésem szerint az életeleme, nem is tudok arról, hogy mióta ismerem, lett volna olyan foglalkozása, amely tartósan egy szilárdan körülhatárolt tevékenységű, íróasztalhoz kötötte volna. Érintkezésem, mióta ismerem, az idős szerkesztő érintkezése volt a jóval fiatalabb munkatárssal. Ezt a viszonyt ő alakította azáltal ilyené, hogy bennem állandóan a szigorú és vele elégedetlen szerkesztőt látta. Sok konfliktusunk volt ugyanis pontatlansága miatt, mivel nem tudta szállítani idejében a megígért cikket, vagy pedig mert nem úgy csinálta meg, ahogy azt előzőleg tartalmilag fő vonalaiban megbeszéltük. Előfordult az is, hogy valamely megbeszélte témát nem a Korunknak, hanem az akkori Brassói Lapoknak írta meg, amelynek egy ideig Kolozsváron a tudósítója volt. Ilyen konfliktusok után határozottan elrövidült hosszabb-rövidebb időre az érintkezésünk, majd elfelejtődött a konfliktus oka – és újból megismétlődött.

Hogy a szervezeti életben vele együtt dolgozók milyen tapasztalatokat szereztek róla, arról nem tudok beszámolni, miután a szerkesztő és munkatárs viszonya, ami az érintkezés természetét illeti, valójában a felszabadulás után is megmaradt, bár az Utunkban már igen keveset írt, talán azért is, mert a szerkesztőbizottsággal egyetértésben akadt írása, amit nem közöltünk. Mint munkatárs különben is különös, számomra érthetetlen embernek tűnt. Igen keveset olvasott, sohasem tapasztaltam, hogy valaminek a tanulásában elmélyült volna. Világnézeti, politikai műveltségéről mindig az volt a benyomásom, hogy pillanatnyilag szedte föl beszélgetésekből, újságokból. Ezért is lehetett talán igen sokszor az ellenkezőjéről meggyőzni annak, amivel épp előállt. Könyv- és egyéb tervei állandóan voltak, mióta csak ismerem. Bármilyen feladat került a kezébe, széles utópizmusokat kerített belőle, amiknek valamiféle megvalósításába kezdett a tulajdonképpeni feladat elejtésével. Tapasztaltam azután benne örökös egyeztető és mindent megértő hajlamokat. Talán ezért is tartották a legtöbben naivnak. Az elnyomás alatti években állandóan kifejezetten nélkülözések között élt, úgy legkétségbeejtőbb nyomorát is észrevétlenül egykedvűséggel viselte. Anyagi helyzetében lényegesebb változás a felszabadulás utáni első esztendőkből sem következett be. Lehet azonban, hogy ilyen állapotának kiegyensúlyozatlan életvitel volt a magyarázata. Mindenesetre mindig rengeteget dolgozott és valamit állandóan szervezett. Állandóan ügyektől főtt a feje és soha semmire nem ért rá, soha semmiféle terminust nem tartott be. Ezekkel a vonakodásaival állandó bosszúságokat keltett minden irányba. Hogy alapjában véve miért volt olyan, amilyenek az előbbieken érintettem, más híján a magyarázatot belső kiegyensúlyozatlanságában láttam. Ennek a kiegyensúlyozatlanságnak tulajdonítottam azt is, hogy érvényesülési igényeket tapasztaltam benne. Talán ezért is foglalkozott annyi mindennel és ismert annyiféle embert a szélrőzsa minden irányából. Az a pedáns hajlam, hogy egy-egy soha meg nem írandó, de azért színesen, szakadatlanul tárgyalt könyvének tartalmát beszédben kidolgozta, nemcsak az ábrándozót mutatta meg belőle, hanem az ábrándok utáni olthatatlan vágyat is. Vonásaiért, viselkedéseiért igen sokszor és keményen bíráltam szemtől szembe. Ezért is nem alakult ki közöttünk soha melegebb kapcsolat. A legtöbbször még rektor korában is Urannak szólított. De a legsúlyosabb „fejmosás” után is a következő alkalommal úgy találkoztunk, mintha mi sem történt volna. Ilyesmire, azt hiszem, csak érvényesülni akaró, népszerűség-kereső természetű ember képes. Nem tudok arról, hogy valaha valakivel igazán összeveszett volna, sőt az volt a benyomásom, hogy mindenkivel igyekezett jóba lenni, válogatás nélkül. Ebben mindenesetre judícium-hiány is volt szükséges, valamint bizonyos fokú elvszerűtlenség. Végeredményben kapkodó és zavaros embernek ismertem.

Huszár András, mérnök

Pontosan nem tudnám megmondani, hogy mióta ismerem. Mindenesetre régen, már a harmincas évek elejéről. Mint a Korunk előfizetőjét ismertem meg, aki lelkesen támogatta a lapot érdeklődésével s a lap baráti körben való terjesztésével. A szerkesz-

tőséget többször fölkereste az évek folyamán, de a szerkesztőségen kívül is találkoztam vele véletlenül s az ilyen beszélgetések alkalmával meggyőződéses, elméletileg is felkészült antifasisztának, sőt kommunistának ismertem meg. Hogy párttag volt-e, nem tudom, de hogy a mozgalmat anyagilag támogatta, arról tudok. Pártolt azokban az években minden haladó törekvést. A Korunk számára többszöri alkalommal szerzett nehezen elérhető s az ország területén akkoriban eltöltött, a lap szerkesztésében segítséget jelentő könyvet, idegen nyelvű folyóiratot. Arra is emlékszem, hogy a lakását egy ízben rendelkezésemre bocsájtotta egy zártkörű ideológiai előadás megtartására. Közben hosszú éveig nem láttam. Ha jól tudom, Bukarestbe küldte a vállalata. Fölszabadulásunk óta is csak véletlenül találkoztam vele, hol Bukarestben, hol Kolozsvárt. A régi embernek ismertem meg most is, sőt az volt a benyomásom, hogy igen lelkes és odaadó munkása Népi Demokráciánk, illetve a szocializmus építésének.

Ahhoz, hogy bíráló megjegyzésekkel éljek személyét vagy tevékenységét illetőleg, ahhoz nem ismerem eléggé. Annyit megfigyelhettem, hogy kicsit bőbeszédű.

Kakassy Endre

Az ún. kisebbségi korszakban személyi érintkezésem nem volt Kakassy Endrével. Ismertem mint a Brassói Lapok munkatársát, aki a lapban írásaival egy demokratikus hangot képviselt. Ugyanakkor híve volt a román–magyar közeledés akkoriban felszínen tartott törekvéseinek. A Horthy–Antonescu-évek alatt tudomásom szerint Dél-Erdélyben volt, s ez időbeli működéséről nem tudok. Felszabadításunk után hosszabb ideig a Világosság szerkesztőségében, majd rövidebb ideig az Erdély című napilapnál dolgozott. Ezekben a helyeken való működését sem ismerem. Írásait behatóbban nem figyeltem. Azt láttam, hogy foglalkozásának, az újságírásnak mesterségbeli részéhez ért. Közvetlen érintkezésbe akkor kerültem vele, amikor 1946 nyarán az Utunk szerkesztőségébe lépett mint technikai szerkesztő. Alkalmaztatása a Párt Utunknál lévő politikai felelőse és a Népszövetség tudtával történt. Munkaköre a szerkesztőbizottság által elfogadott kéziratok nyomdai előkészítése, a szerkesztőbizottság által kívánt dolgozatok beszerzése és a lap nyomdai műveleteinek az elvégzése volt. Ebben a munkakörben teljesen meg is felelt. A fél év alatt, amikor az Utunk szerkesztőségében dolgozott, egyetlen alkalommal sem nyilvánult meg részéről sem nyíltan, sem leplezetten olyan törekvés, mely a szerkesztőbizottság törekvéseit keresztezte volna. A lapba riportszerű írásokkal szerepelt és román irodalomból vett fordításokkal. A szerkesztőségben összeférhető, sima modorú dolgozótársnak bizonyult, aki a szerkesztőség kollektív munkájába simán beilleszkedett. Az Utunk szerkesztőségéből 1947. január elején azért lépett ki, mert továbbra nem akarta vállalni azt az eredetileg vállalt munkakötelezettségét, hogy a lap nyomdai korrektúráját is elvégezze. Mivel így egy másik alkalmazottat kellett volna felvenni, aki a korrektúrát állandóan végzi s ez olyan megterhelést jelentett volna a lap számára, amit nem bírt el, tudomásul vettük a szerkesztőségéből való kilépését, annál is inkább, mert a lap politikai felelőse is helyesnek találta, ha megválnak a laptól, jöllehet konkrét, közvetlen okot erre a lapnál nem szolgáltatott. Azóta csak hallomásokból tudok róla. Tudom, hogy rövidebb ideig internálva volt, tudom, hogy készített egy hosszabb Puskin-életrajzot, hallottam arról, hogy nagyobb mai román kéziratokat fordított.

Sima modorú embernek ismertem. Láttam benne készséget a tanulásra is. A népi demokráciát megfigyelésem szerint elfogadta, a Pártot nem bírálta, s amíg az Utunk szerkesztőségében dolgozott, semmi jelét nem adta annak, hogy ellenség lenne. Hangsúlyozom, hogy az Utunk szerkesztőségében 1946 nyaratól 1947 legelejéig volt alkalmazva.

Kiss Jenő

Alulról jött. Falusi környezetből. Apja útmester volt. A szegénység végigkísérte egész felnövekedését. Első verseinek megjelenése után az Erdélyi Helikon környezetébe került, ahol hosszú éveken át mint az Erdélyi Helikon című folyóirat segédszerkesztője szerepelt. Minden hajlama és képessége megvolt ahhoz, hogy erős szociális magatartást üssön meg a verseiben, az Erdélyi Helikon környezetében azonban ez a hajlama deformálódik és egy általános, kenetes, szegénység iránti részvét-költészet jön ki belőle, általános emberi szólalásokba csomagolva vagy pedig a keresztényszocializmus fra-

zeológiájába. E mellett a hangja mellett azonban van egy másik hangja is – az ún. magyar nemzeti költő hangja, ami a kisebbségi években azonos ebben a környezetben a Reményik Sándor-féle irreudenta költészet hangjával. Ezen a két hangon kívül uralkodó verseiben a jellegzetesen individualista l'art pour l'art költő. Fejlődésével, amennyiben ilyen adottságok mellett fejlődésről beszélni lehet, nyomon kíséri a polgári értelemben felvilágosult fiatal kisebbségi írónemzedék fejlődését, anélkül hogy ebben a fejlődésben túlságosan jobboldalra kerüljön. A felszabadulás által kiváltott irodalmi fordulatot idejében igyekszik tudomásul venni s a népi demokráciát igenlő írók közé áll, így kerül az Utunk szerkesztőségébe. A szerkesztőségi munkában mindig magáévá tette a szerkesztőbizottság állásfoglalásait s bár igyekezett verseiben is megfelelni a nagy változásnak, ami számára is történt, verseiben az alakulása lassan történt. Nehezen és még ma sem számolta fel l'art pour l'art csökevényeit, jöllehet több olyan verset írt, amivel kétségtelenül szolgálatot tett új irodalmunknak. Műfordítói tevékenységével is a vonalunkba állt. (A Népköztársaság himnuszát például az ő fordításában tanítják az iskolákban.) Meg kell azonban jegyezni, hogy még a legelfogadhatóbb verseiben is vannak olyan vonások, mozzanatok, amik arra utalnak, hogy még mindig „útitárs” és sokat kell tanulnia. Az a rövid idő, amit az Utunk szerkesztőségében töltött s az a munkakör is, amit az Állami Kiadónál betölt, a tanulás vonatkozásaiban nem voltak még rá olyan befolyással, hogy teljesen átalakították volna. Arra, hogy át akar alakulni és meg akar felelni a követelményeknek, verseiből igen sok mozzanatot lehetne felhozni bizonyítékul. Viszont minden bizonyíték ellenére az individualista hajlamokat nem sikerült leküzdenie. Csak annak tudható be, hogy az Állami Kiadónál megjelent Válogatott versei gyűjteménye olyan darabokat tartalmaz, amiknek a környezetében elfogadható pozitív versei is rossz világitásba kerülnek. Csak individualizmusának tudható be, hogy bevett ebbe a kötetébe olyan verseket, amelyek úgy politikailag, mind világnézetiileg a figyelmes olvasó előtt súlyos megítélésre adnak okot. Individualizmusának tudható be, mert a kötet összeállításából úgy látszik, mindenképp széles múltat akar keríteni jelenlegi költői tevékenységéhez s így több verset eredeti tendenciáját megváltoztatva mai, elfogadható tendenciájúvá írt át. Többet pedig nyilván abban a feltevésben, hogy nem veszik észre, az irreudenta vonatkozású verseiből is közölt. Így például, hogy a legszembetűnőbbet idézzük, a „Nékem is” című verset, amit eredetileg 1939-ben, a Felvidéknek Magyarországhoz való visszacsatolása napjaiban írt, világos célzással arra, hogy Erdéllyel is az történjék, ami a Felvidékkel. Most ő a kötetbe azzal az intencióval vette be, hogy a szimbolikusan vezetett vers szociálisan is érthető. Ez azonban nem áll helyt, mert ha így próbáljuk érteni, a vers érthetetlen. A vers értelme az, amit az eredeti alkalom a versben diktált. Különben is ezt a verset egy évvel később, a bécsi döntés után az Erdélyi Helikon egy külön számában egyéb hasonló írásművekkel együtt azzal közöl, hogy „Miként nyilatkozott meg a trianoni ítélet nyomasztó évei alatt az erdélyi író?” Ebben a kötetben azután még főleg a múltjából – igen sok az épp arra a költőre utaló (bár ártatlan) vers, ami érthetetlen, illetve csak úgy érthető a közlése, ha a költő amaz individualizmusára gondolunk, akinek még nincs elég ereje ahhoz, hogy a múltja fölött ítélőszéket tartson. Mindenesetre ehhez a magatartásához megérdemelte volna, hogy versei megválogatásához azt a pozitív segítséget is megkapja, amely felvilágosítja arról, hogy ezek a versek ma nem a nyilvánosság elé valók, s hogy éppen ezekben a vonatkozásokban kell Kiss Jenőnek a saját maga továbbfejlődésében javítani. Mert a segítséget megérdemli. Igaz, hogy a Népköztársaság segített rajta. Módja volt tanulni az Utunknál, módja volt tanulni az Állami Kiadónál, de a kötete sajtó alá bocsajjtása alkalmával erőteljesebben és éberebben kellett volna beavatkozni a fejlődésében épp azoknak a lektoroknak, akiknek a kezén a kötete átment. Az Utunknál töltött idő alatt ti. úgy láttam, hogy van benne hajlam a tanulásra.

Személyi környezetét nem ismerem. Azt tudom, hogy négy gyermeke van. Családi-as természete a verseiben is kifejezésre jut. (Persze kispolgárian.) Legutóbb írt versei, amik a kötetbe nem kerültek be, mert azokat azóta írta, arra figyelmeztetnek, hogy jó irányban való költői fejlődésében higgyek, ha megfelelő irányítás is érvényesül mellette, épp azért, mert nem párttag, hanem „útitárs”.

Kós Károly

Csak mint író is ismerem. Még az ún. kisebbségi korszakban ő volt az, aki elméleti és irodalmi alkotásaiban megfogalmazta a „transzilvanizmust”. Erdély földrajzi egységéből kiindulva arra a teljesen hibás álláspontra helyezkedett, hogy Erdély zárt fekvé-

se gazdaságilag is egyéniséggé teszi ezt a földet, minek következtében úgy az erdélyi románság, mint az erdélyi magyarság teljesen különbözik az Erdélyen kívüli románságtól és magyarságtól. Ezek Erdélyben mindig együtt éltek, együtt tudtak működni, s együttműködhetnek ezután is. Ez az utóbbi megállapítás kétségtelenül helyes megállapítás volt, az akkori reakciós, revizionista törekvésekkel szemben, viszont annál haladásellenesebb volt elméletének egésze különben. Amilyen valóságellenes volt ez a teóriája, ugyanolyan valóságtól elforduló szépirodalmi műveket alkotott, kivéve talán Budai Nagy Antal színművét, amelyben, bár ellentmondásosan, de mégis irodalmi emléket állít a jobbágyi terhek ellen lázadó román és magyar parasztnak. Írói-emberi magatartásából sohasem hiányzott a demokratikus törekvés, viszont ez a törekvés ellenmondás nélkül nem nyilvánult meg. A főlzabradulás után – talán életkora miatt is – jelentősen mint író nem nyilvánult meg. A népi demokrácia mellé való felzárkóztatásával nyilvánvalóan bírálatot tartott múltja felett is. Erről a bírálatról azonban irodalmi alkotásban nem adott számot. Igen hosszú ideig, 1932-től 1944-ig az Erdélyi Helikon című folyóirat szerkesztője volt. Ezzel kapcsolatban csak azt lehet kiemelni, hogy jobboldali túlzásokba nem tévedt.

Szegő Júlia

A harmincas évek eleje óta ismerem. Érdeklődésével és magatartásával közel állt a Korunkhoz. Több cikket is irt – álnéven – a Korunkba. Mindenképp a polgárságnak ahhoz a teljesen felvilágosodott csoportjához tartozott, amely széles értelmiségi műveltsége következtében a munkásosztállyal és annak törekvéseivel őszintén rokon-szenvezett. Tudomásom szerint különböző akciók alkalmával anyagilag is támogatta az illegális mozgalmat. Arról is tudok, hogy a marxizmust már abban az időben rendszeresen tanulmányozta, világnézetileg azonban igen erős befolyás alatt volt a korabeli mélylélektanoknak (freudizmus, adlerizmus). Azokban az években jómódban élt, bátyja nagy könyvterjesztő vállalatában dolgozott, azt nem tudom, hogy alkalmazotti vagy társi kapcsolatban, mindenesetre számos külföldi, az ország területéről kitiltott, haladó szellemű könyvet szerzett meg ily módon a Korunknak is, ami a lapnak igen nagy segítségére szolgált. A zsidóüldözések idején bujkált és így nem is deportálhatták. A felszabadulás óta többször volt alkalmam meggyőződni afelől, hogy tudatosan törekedett felszámolni műveltségének polgári beütéseit, különböző írásai, könyvtervezetei kapcsán volt ezt módomban megtapasztalni. Azt is tapasztaltam ezek során, hogy munkájában igyekszik a Párt tanításait érvényesíteni.

Gaál Gáborné véleményezései egyes kulturális területen dolgozó értelmiségiek politikai megbízhatóságáról.¹⁰

■ Kolozsvár, 1954. július 15. – Cluj, 1960. december 19.

Nedelcu volt szigurancás tisztról

Tegnap, 1954. július 14-én késő este felkeresett a lakásomon egy magát Nedelcunének nevezett nő, és azt kérte, hogy férjem, Gaál Gábor egyetemi tanár (Cluj, str. Racovița no. 57) menjen ma reggel a Nedelcu ügyében tanúkihallgatásra, vagy pársoros nyilatkozatot adjon.

Tekintettel arra, hogy férjem két éve ágyban fekvő beteg (miocard infarkt 9, aki súlyos állapota miatt nem hagyhatja el a házat és nyilatkozatot sem képes írni, és tekintettel arra, hogy Nedelcuról még a régi, kisebbségi időben beszélt nekem, amit ma megismételt, én közölhetem a következőket:

Nedelcu volt Sziguranca alkalmazott, bár tudta, hogy férjem abban az időben egy erősen baloldali, haladó szellemű lapot szerkesztett (a Korunkat), nem indított semmilyen akciót sem férjem ellen.

Kolozsvár, 1954. július 15.

Kovács Katona Jenő

Alulírott özv. Gaál Gáborné a következőket tudom Kovács Katona Jenőről:

A Korunknak 1938 júniusától 1940 szeptemberéig, amikor a lapot a Horthy-hatóságok betiltották – bejelentett és a lapon is feltüntetett felelős kiadója volt, ténylegesen is dolgozott a Korunkban.

Tekintve, hogy a Korunk a párt tartományi titkárságával való legszorosabb kapcsolatban működött – Kovács Katona Jenő a Korunknál vállalt tisztségét csakis a párt tudtával és bizalmából tölthette be.

A Korunkban megjelent irodalmi jellegű cikkeit és irodalmi kritikáit Gaál Gábor, a lap szerkesztője, a bennük kifejezett következetes materialista társadalomszemlélet miatt értékelte.

A bécsi döntés után Kovács Katona Jenő – tudomásom szerint – egy ideig a városi vízműveknél töltött be tisztviselői állást, de nyilván politikai magatartása miatt, rövid idő után elbocsátották. Ezután súlyos anyagi nehézségekkel küzdött. Tudom, hogy férjével, aki a Horthy-években is tartotta a kapcsolatot – mindvégig elvtársi jellegű baráti kapcsolatban állott Kovács Katona Jenő és ebben az időben illegális antifasiszta munkát fejtett ki.

Kolozsvár, 1956, január 14.

Déry/Deheleanu Gyulát

még a régi, kisebbségi időből ismertem, illetve tudtam róla, hogy kommunista, aki különböző helyeken tartott elméleti előadásokat, szemináriumokat, de ahogy emlékszem, inkább az értelmiségieknek. Én talán egy-két előadását hallottam a Munkássegélyben (az előadásokra már nem emlékszem).

1938–39-ben, amikor Bukarestben dolgoztam, egyik kolleganőmmel, aki azóta elpusztult (Reményi Ibolya) Déryhez jártunk románórákra. Akkor ismertem meg jobban, és tanultam meg jobban becsülni is, mert a nyelvtanítást is politikai ismereteink bővítésére használta fel. A legkisebb újságcikk lefordításával is újabb és újabb dolgokra nyitotta rá a szemünket.

A felszabadulásunk utáni első hetekben találkoztam vele itt, Kolozsvárt, amikor – bár rengeteg dolga volt – olyan megértő türelemmel hallgatta végig minden panaszsomat (azt sem tudtam az uramról, hogy él-e), olyan ragyogó színekkel festette le akkor még csak egyéves kislányom életét az eljövendő, szabad világban, hogy meg is szerettem Déry Gyulát, akit addig hűvös és zárkózott embernek tartottam. Utolsó, utcai találkozásunkkor már beteg volt és kislánya halála miatt mélyen lesújtott.

Igaz kommunista és igaz ember volt.

Földes Ilonáról

Alulírott Gaál Gáborné sz. Zánszki Margit, pártonkívüli, Cluj, Str. Racovița 57, a Korunk szerkesztője – Földes Ilonáról a következőkre emlékszem:

1926–27-ben a párt irányítása alatt álló Egységes Szakszervezetekben ismertem meg mint igen lelkes és tehetséges munkás-műkedvelőt. Nagy hatású szavatai és haladó, szocialista gondolatokat tartalmazó színdarabokban való szereplései: Heyerman: *Remény*; Vródy: *Tanítónő*¹¹ – úgy hiszem, nemcsak számomra felejthetetlenek.

Az Egységes Szakszerv. bezárása után az ugyancsak pártirányítás alatt működő Romániai Munkássegély kultúrmunkájában is részt vett 1930–31-ben. Úgy tudom, akkor családi okok miatt vidékre ment, de önképzés útján továbbtanult és a Nagybányai, jelenleg Szatmári Állami Magyar Színházba már mint kifarrott, remek színésznő került.

A Színház itteni vendégjátéka alkalmával tavaly is találkoztam vele; öntudatos, művelt, igazi szocialista művésznek tartom és nagyra becsülöm azért, mert – mint mondja – állandóan kijár az iskolákba szavalni a diákoknak.

Cluj, 1960. dec. 19.

■ JEGYZETEK

10. Petőfi Irodalmi Múzeum Kézirattár V. 4764/283/1-4

11. Helyesen: Bródy: A tanítónő